

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXIII.

Fasc. 6.

FÜLÖP VIKTÓRIA

A szociális jogok individualizációja

SZEGED
2003

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXIII.

Fasc. 6.

FÜLÖP VIKTÓRIA

A szociális jogok individualizációja

SZEGED
2003

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et Juridicarum
Universitatis Szegediensis

LÁSZLÓ BLUTMAN, LÁSZLÓ BODNÁR, JÓZSEF HAJDÚ, ÉVA JAKAB,
JENŐ KALTENBACH, TAMÁS KATONA, JÁNOS MARTONYI,
FERENC NAGY, PÉTER PACZOLAY, BÉLA POKOL, JÓZSEF RUSZOLY,
IMRE SZABÓ, LAJOS TÓTH, LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI

Redigit
KÁROLY TÓTH

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja

a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BLUTMAN LÁSZLÓ, BODNÁR LÁSZLÓ, HAJDÚ JÓZSEF, JAKAB ÉVA,
KALTENBACH JENŐ, KATONA TAMÁS, MARTONYI JÁNOS,
NAGY FERENC, PACZOLAY PÉTER, POKOL BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF,
SZABÓ IMRE, TÓTH LAJOS, TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Szerkeszti
TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324-6523 Acta Univ.
ISSN 0563-0606 Acta Jur.

1. Bevezetés

A szociális jogok individualizációja az Európai Unión belül a 90-es évek elejétől egyre nagyobb hangsúllyal került megfogalmazásra. A szociális jogok individualizációja alatt azt a folyamatot értjük, amikor egy állam a szociális védelmi rendszerét úgy alakítja át, hogy az egyes társadalombiztosítási, szociális ellátásokra a jogosultságot kizárólag az „egyénnel kapcsolódó szociális jogilag releváns körülmények” alapozzák meg. A családi állapotát, illetve az egyéb személyes függőségi viszonyait az ellátórendszer nem veszi figyelembe. Ilyen „egyénnel kapcsolódó körülmények” lehetnek például munkaviszony létesítése, egyéb jövedelmének vagyonának a nagysága, állampolgársága, lakhelye, tartózkodási helye. A vizsgálódás központjában tehát az egyén, az individuum áll.

Felmerülhet a kérdés, hogy szükség van-e erre, hiszen a szociális rendszereket nem véletlenül alakították olyanná, amilyen formában jelenleg működnek. Kérdés, hogy lehet-e individuumokként kezelni az egyéneket, hiszen az emberek szociális lények, a társadalomban elfoglalt helyük sok esetben a családi kapcsolataik által meghatározottak. A család egységként funkcionál, ahol a meghatározott szerepek alapján kialakuló feladatok a családtagok között nem szimmetrikusan, egyenlően vannak elosztva. Az egyenlőtlenül megosztott feladatok gazdaságilag sem egyformán kerülnek értékelésre, hiszen ha gazdasági egységként elemezzük a családot, akkor a háztartás körül, a gyermekneveléssel, más hozzátartozók ellátásával kapcsolatban kifejtett tevékenység – a piac szabályai szerint – jövedelemmel nem honorált. A témánk szempontjából ez fontos tényező, hiszen érinti a szociális védelmi ellátások keretében a társadalombiztosítási ellátásokat, amelyekre jogosultság, csak biztosítási jogviszony fennállásával szerezhető, aminek az alapja, a jogszabályban meghatározott munkavégzésre irányuló jogviszony létesítése. Így a munkát nem vállaló háziasszonyok hátrányos helyzetbe kerülnek, anyagi jövedelem nem szereznek, nem szerezhetnek jogosultságot ellátásra.

Az ellátások második fajtájánál, az univerzális – állampolgári joggal járó – ellátások esetében jogosultsági feltétel az állampolgárság, és/vagy az adott állam területén lakóhellyel – esetleg csak – tartózkodási hellyel való rendelkezés, de ezen kívül jogszabály még további feltételeket támaszthat, hogy jobban körülhatárolja a támogatni kívánt célcsoportot. Az univerzális, egyenlő mértékben járó ellátások tekintetében sok országban – pl. Franciaország, Németország, de Magyarország is – a család áll a középpontban („family-based” social right system) ahol a szociális védelem a generációk egymás közötti függőségi viszonyaihoz kapcsolódik. Így szükség volt olyan szabályok kialakítására a társadalombiztosítási illetve az univerzális ellátások vonatkozásában, amelyek a szolidaritás elvét követve, kiküszöbölik ezt a problémát, és a családban kifejtett tevékenységet is munkának tekintve, vagy egyszerűen a hozzátartozó státust értékelve, azt ellátásra való jogosultság törvény általi teremtetésével honorálják. Így kerültek bele az egyes államok szociális védelmi rendszerébe az ún. származtatott jogok (derived rights), amelyek alapján egyesek – általában a nők, lásd lent kifejtve –, mint kedvezményezettek szereznek jogosultságot egyes ellátásokra. A hozzátartozó rendelkezik a joggalappal, az ellátásra származtatott joggal jogosultságot szerzett személy esetében nincs jogalapja az ellátás

folyósításának, kizárólag a törvény rendelkezése teszi lehetővé, hogy a hozzátartozója jogalapján ellátásra szerezzen jogosultságot. Így tehát a nők jelentős köre a férje jog-szerző tevékenysége alapján lett jogosult egyes ellátásokra, anélkül, hogy a jogosultság-hoz egyébként szükséges feltételeket teljesítették volna.

Az Európai Unió valamennyi tagállamában a szociális védelmi rendszer rendelkezik olyan szabályozással, amely az egyén szociális védelmét a speciális családi állapotához – egyedülálló, férjezett, élettársi közösségben él – köti.¹

A XX. század végére azonban átalakult a családok szerkezete, nőtt a válások, az egykeresős családok száma, és a nők tömeges munkába állásával szükségképpen a házastársak közötti tradicionális feladatmegosztás is módosult.² Ez alatt a szociális ellátó-rendszerek nem változtak, nem követték a társadalmi változásokat.

A szociális védelmi szférában megjelenő jogok átgondolására két fő probléma kész-tette a jogtudósokat Európa-szerte: a nők függő, és a munkaerő-piaci hátrányos helyzete, valamint a XIX. század végén, a XX. század elején kialakított szociális védelmi rend-szerek költségessége.

Az első érv alapján megfogalmazott cél tehát a nők munkaerő-piaci helyzetének javí-tása. A családban a feladatoknak, szerepeknek a hagyományos felosztása szerint, a férfiak tartják fenn a családot, keresik meg a szükséges anyagi forrásokat az egész család szükségleteinek a kielégítéséhez, míg a nők gondoskodnak a háztartásról, a gyermekek neveléséről. A nők a múlt század folyamán bár apró, de biztos lépésekkel küzdöttek az egyenjogúságukért. Teret nyertek az oktatásban, és a munkaerő-piacon is, politikai jogokra tettek szert. A nők nagy arányú munkavállalása, munkaerőpiacra való belépése megbontotta a korábbi egyensúlyt, ami a nemek között állt fenn, és megkérdőjelezte a férfiak szinte kizárólagos „kenyérkereső” (breadwinner) szerepét a családon belül. A nőkre így sok esetben mintegy kettős teherként hárul a háztartás vezetése, illetve a karri-erépítés. A ranglétrán való előrehaladást szükségyszerűen megtöri a gyermekvállalással járó „kényszerpihenő”, illetve sok esetben a kismamák újbóli munkába állása akadályokba ütközik, és bár a Munka Törvénykönyvében szabályozott ún. felmondási véde-lemben részesülnek [1992. évi XXII. tv. 90. § (1) bekezdés d)–e) pontok] – azaz nem szüntethető meg a munkaviszony rendes felmondással a gyés illetve a gyed alatt –, az elavult, nem fejlesztett szakmai ismereteik, és az egyre csökkenő motivációjuk miatt a gyés letelte után sokan nem térnek vissza a munkaerő-piacra.

Ugyancsak kevésbé ösztönözi a nőket a munkába állásra az a körülmény, hogy a származtatott jogok alapján továbbra is sok esetben jogosultak ellátásra, aminek követ-keztében viszont kiszolgáltatott helyzetbe kerülnek, ha a házasság tönkremegy, az élet-közösség megszakad.³

Tehát, bár megállapíthatjuk, hogy a nők munkába állása tömeges volt az elmúlt fél évszázadban, de ez még mindig nem elegendő. A jogok individualizációja során olyan intézkedéseket kell tenni, amely a potenciális (főként női) munkavállalókat a munka-erőpiacra való belépésre ösztönzi, amelynek alapja az a gondolat, hogy mindenki a saját

¹ European Commission: Modernising and Improving Social Protection in the European Union, Communication from the Commission, COM (97) 102 15. p.

² Lásd bővebben PONGRÁCZ TIBORNÉ - S. MOLNÁR EDIT – DOBOSSY IMRE: Család és munka – értékek és aggodalmak a rendszerváltozás után. *Kutatói Jelentések* 62, KSH Népeségtudományi Kutató Intézet (NKI), Budapest, 2000.

³ European Commission: Modernising and Improving Social Protection in the European Union, Communication from the Commission, COM (97) 102. 15–16. p.

jólétéért önmaga felelős. Ebben az értelemben tehát a szociális jogok individualizációja után a rendszer a financiálisan független individuumokat helyezi a középpontba, a függőségi tényezőt pedig figyelmen kívül hagyja.⁴

Ehhez elengedhetetlen a nők és férfiak közötti egyenlő esélyek megteremtése a munkaerőpiacon. Ez már megfogalmazódott az Európai Unióban az integráció első szakaszában is, bár itt még gazdasági okai voltak. Az egyenlő esélyek szociális vonatkozásai a 70-es években kerültek előtérbe, amelynek nyitányát a Defrenne II. eset (Defrenne v Sabena (No.2.) 43/75. (No.2.) [1976] ECR 471) hozta, ahol az Európai Bíróság kimondta, hogy „a Közösség nem csupán gazdasági közösség, de ezzel együtt közös cselekvéssel kívánja biztosítani a szociális fejlődést, az élet és a munkakörülmények javítását. Ennek a közös cselekvésnek az egyik legfontosabb eleme a nők és férfiak egyenlő esélyeinek biztosítására irányuló közösségi politika.”⁵

A gondolatmenetet tovább fűzve a nők mellett meg kell említeni a gyermekek helyzetét, akik, mint a jövő munkavállalói számos esetben a szülők jogán lesznek egyes ellátásokra jogosultak. Ha viszont a fent említett okok miatt a származtatott jogokat megszüntetni igyekszünk, akkor beleütközünk abba a problémába, hogy milyen jogcímen tudunk majd ellátást nyújtani az esetlegesen eltartó szülő nélkül maradt gyermekek számára.

A másik ok, ami a szociális védelmi rendszerek átgondolására késztet, az a jelenlegi struktúrák költségessége. A származtatott jogok alapján kifizetett ellátások fedezetül az esetek többségében nem kerül sor ellenszolgáltatás teljesítésére, ami jelentős többletkiadást jelent a társadalombiztosítási alapok számára Európa-szerte. Az individualizált jogok elvét követve, biztosítási illetve az univerzális – állampolgári jogon járó – rendszerek alapszerkezetének megfelelően, ellátásra való jogosultság kétféle módon lenne szervezhető: társadalombiztosítási járulékfizetéssel, illetve tartózkodási hellyel való rendelkezéssel (residency). Így az igénylő családi állapota irreleváns az elbírálás szempontjából.

Az univerzális ellátások mellett szinte minden ország szociális védelmi rendszerében helyet kapnak a segélyezési típusú ellátások, amelyek az állampolgári jogon járó ellátásoktól abban különböznek, hogy nem áll fenn alanyi jogosultság, hanem környezettanulmány (means test) alapján, rászorultságtól függően kap ellátást az igénylő. Ebben az esetben kérdéses az individualizáció lehetősége, mivel alanyi jogosultság sem áll fenn, és a környezettanulmány a családokra koncentrál⁶ (az egyén lesz a jogosult, de a családot veszi alapul a szabályozás az ellátásra való jogosultság odaítélésénél), továbbá az ellátás odaítélése harmadik személy diszkrecionális jogkörben meghozott döntésétől függ.

Az Európai Unió tagországai közül csak a skandináv jóléti államokban beszélhetünk egy többnyire lezárult folyamatról. Szociális jogi szempontból univerzális ellátásokat kombinál munkavégzéshez kötött biztosítási típusú ellátásokkal, és ingyenesen hozzáférhető jóléti szolgáltatásokkal. A gyermekeket szintén felruházták individuális jogok-

⁴ NICOLE KERSCHEN: Individualising rights and maintaining solidarity, in *Bulletin Luxembourgeois des Questions Sociales* 1997, Vol. 4. 103–116. p.

⁵ Az Európai Unió szociális dimenziója. (szerk.) Gyulavári Tamás. AduPrint Kiadó, Budapest, 2000, 192. p.

⁶ A környezettanulmány: a családokat vonja alapul, az egy háztartásban élő személyek jövedelmét, és egyéb vagyonát együttesen határozza meg s a kapott összegből kerül meghatározásra az egy főre jutó jövedelem.

kal, amely azon alapul, hogy az egyéneket jövőbeli, jelenbeli illetve múltbeli munkavállalóként értelmezik. Az Európai Unió többi tagországában megfigyelhető az a paradox helyzet, hogy a nők munkaerő-piaci térnyerése ellenére nem alakultak ki a megváltozott családmodellt követő szociális védelmi rendszerek, hanem továbbra is a tradicionális struktúrák működnek.⁷

A tanulmány célja a származtatott jogok, illetve személyes függőségi viszonyok, valamint a járulékfizetéssel nem fedett ellátásra való jogosultságok eseteinek felkutatása a magyar szociális védelmi rendszerben, továbbá – ha lehetséges – annak kimutatása, hogy ezek milyen célt szolgálnak a struktúrán belül. A vonatkozó jogszabályok átszűrése, jogtechnikai elemzése után, az individualizáció elméletét követve, kiemelem azokat az eseteket, ahol a származtatott jogok problematikája felmerül. Jelen tanulmány kapcsán a vizsgálatot a védett személyek körére szűkítem, amely a társadalombiztosítási ellátások tekintetében a biztosítottakat, és az egyes ellátásra jogosult személyeket öleli fel, valamint áttekintem a családtámogatási ellátásokra, az egyéb univerzális ellátásokra jogosultak körét, illetve a munkanélkülieket.

A szociális védelmi rendszerhez tartozó szociális segélyezés témakörét kizárom az individualizáció lehetősége alól, mivel az ellátásra nem keletkeztet alanyi jogosultságot, valamint az ellátás megítéléséhez szükséges intézkedések – környezettanulmány, jövedelemvizsgálat – középpontjában a család áll.

A vizsgálat így nem teljes, hiszen terjedelmi okok miatt jelenleg csak a védett személyek körére koncentrálhatok, így az egyes ellátások részletes áttekintése még hiányzik. További vizsgálatra lenne szükség a fentiekben felvetett, férfiak és nők munkaerő-piaci esélyegyenlőségével kapcsolatosan. Erre reményeim szerint következő tanulmányom keretében teszek kísérletet.

2. A magyar szociális védelmi rendszerben a védett személyek köre

2.1. Társadalombiztosítási ellátásokra jogosultak köre

A társadalombiztosítás minden ellátására jogosultságot szereznek a biztosítottak, ezen kívül egyes meghatározott ellátásokra a társadalom egyes csoportjainak jogosultságot biztosít a jogalkotó, az alábbiakban meghatározott csoportoknak megfelelően.

a) Biztosítottak köre

A társadalombiztosítás összes ellátására jogosultságot szereznek a biztosítottak, akik a biztosítási jogviszony alapjául szolgáló – az 1997. évi LXXX. tv-ben (a továbbiakban: Tbj.) meghatározott – munkavégzésre irányuló jogviszonyt létesítenek, járulékot fizetnek.

A biztosítottak első csoportját a munkaviszonyban illetve a munkaviszonnyal egy tekintet alá eső jogviszonyban állók alkotják. A munkaviszonnyal egy tekintet alá esnek társadalombiztosítási jogi szempontból a közalkalmazotti, közszolgálati jogviszony, ügyészégi szolgálati jogviszony, bírósági jogviszony, igazságügyi alkalmazotti szolgálati viszony, hivatásos nevelőszülői jogviszony; biztosítottak továbbá a fegyveres erők, a

⁷ NICOLE KERSCHEN: uo.

rendvédelmi szervek, valamint a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai, a fegyveres erők szerződéses állományú tagjai, valamint a katonai szolgálatot teljesítő tartalékos katonák. Az ezen jogviszonyok keretében foglalkoztatott személyek biztosítottak minősülnek tekintet nélkül arra, hogy teljes vagy részmunkaidőben végeznek munkát [Tbj. 5. § (1) bek. a) pont]. Itt a biztosítási jogviszony individualizált jogok alapján áll fenn, a munkavégzéssel járulékfizetési kötelezettség társul. A személyes függőségi viszonyoknak nincs relevanciája.

Biztosítottak minősül a szövetkezet tagja,⁸ ha a szövetkezet tevékenységében munkaviszony vagy vállalkozási jellegű jogviszony keretében személyesen közreműködik [Tbj. 5. § (1) bek. b) pont].

Tehát a szövetkezetben való tagsági jogviszony önmagában nem keletkeztet biztosítási jogviszonyt. Biztosítási kötelezettség csak a személyes közreműködés – munkavégzés – kapcsán jön létre, amelynek feltétele, hogy ez munkaviszonyban, vagy vállalkozási jellegű jogviszonyban történjen. A vállalkozási jellegű jogviszony esetében így – a későbbiekben tárgyaltaktól eltérően – nem függ a megszerzett jövedelem nagyságától a biztosítási kötelezettség fennállása. A munkaviszonyban történő foglalkoztatás pedig a fentiekben említettek alapján mindenképpen biztosítási kötelezettséget vonz maga után. A szövetkezeti tagok esetében sincs a függőségi viszonyoknak jelentősége, a biztosított munkavégzése valamint a járulékfizetés elem dominál, itt is az individuum áll a középpontban.

Biztosított a tanulószerveződés alapján szakképző iskolai tanulmányokat folytató tanuló [Tbj. 5. § (1) bek. c) pont]. A szakképzés magában foglalja az elméleti képzés mellett a gyakorlati képzést is, amelyet a szakképző iskolának kell megszerveznie. Ez történhet úgy, hogy saját maga biztosítja az ehhez szükséges feltételeket, vagy más gazdálkodó szervezettel köt szerződést. Ha ez nem megvalósítható, akkor a tanuló és a gazdálkodó szervezet (egyéni vállalkozó) az illetékes területi gazdasági kamara előtt frásbeli szerződést (tanulószerveződést) kötnék a gyakorlati képzés biztosítására. Ebben az esetben a gazdálkodó szervezet (egyéni vállalkozó) foglalkoztatottnak minősül, bejelentési nyilvántartási, és járulékfizetési kötelezettség terheli ugyanúgy, mint a többi foglalkoztatott. Itt az ellátáshoz való jog teljes mértékben individualizált, származtatott jogot, függő viszonyokat nem találunk.

Biztosítottak minősülnek a keresetpótló juttatásban, munkanélküli járadékban, nyugdíj előtti munkanélküli segélyben, álláskeresést ösztönző juttatásban (munkanélküli-ellátásban) részesülő személyek, továbbá azok, akiknek munkanélküli-járadékra való jogosultságát 1998. január 1-je előtt megállapították, és a járadék folyósítása a munkaadótól kapott végkielégítés miatt későbbi időpontban történik, feltéve, hogy a munkanélküli ellátást folyósító szerv a halasztás időtartamára a társadalombiztosítási járulékot és nyugdíjjáradékot megfizette [Tbj. 5. § (1) bek. d) pont]. A munkanélküliek ellátásra való jogosultsága speciális jellegű, mivel a biztosítási jogviszony fennáll akkor is, amikor az alapjogviszony (a munkavégzésre irányuló jogviszony) már megszűnt, illetve az abból eredő járulékfizetési kötelezettséget a munkaügyi központ teljesíti. Ennek alapja a Munkaerőpiaci Alapba befizetett munkaadói illetve munkavállalói járulékok. A szabályozás a munkanélküliek személyes függőségi viszonyát, családi állapotát nem

⁸ Ide nem értve az iskolai szövetkezet (iskolai szövetkezeti csoport) nappali tagozatos tanuló, hallgató tagját.

veszi figyelembe a biztosítási jogosultság tekintetében, így itt is individualizált jogokkal állunk szemben.

Biztosított a kiegészítő tevékenységet folytatónak⁹ nem minősülő egyéni illetve társas vállalkozó, valamint az egyházi személy, szerzetesrend tagja [Tbj. 5. § e) –f), h) pontok]. Az egyéni vállalkozó saját maga után, a társas vállalkozás a tagja után valamint az egyház az egyházi személy és a szerzetesrend tagja után a jogszabályban meghatározott társadalombiztosítási járulékot fizet (Tbj. 26–30. §). A személyes függőségi viszonyoknak nincs relevanciája, származtatott jogok nem keletkeznek ennél a személyi körnél sem.

A biztosítottak utolsó kategóriáját a díjazás ellenében munkavégzésre irányuló jogviszony keretében személyesen munkát végző személyek, valamint a választott tisztségviselők csoportja alkotja [Tbj. 5. § (1) bek. g) pont, (2) bek.]. Díjazás ellenében munkavégzésre irányuló egyéb jogviszony keretében végeznek munkát a bedolgozó, megbízási szerződés alapján, az egyéni vállalkozónak nem minősülő vállalkozási jellegű jogviszonyban, valamint a segítő családtagok. Választott tisztségviselők: az alapítvány, társadalmi szervezet, társadalmi szervezetek szövetsége, társasházközösség, egyesület, köztestület, közhasznú társaság, kamara, gazdálkodó szervezet – de nem értve a gazdasági társaságok társas vállalkozónak minősülő üzletvezetőit, ügyvezetőit – választott tisztségviselői. Továbbá a MRP szervezeteinek, az önkéntes kölcsönös biztosítópénztárak választott tisztségviselője, a helyi önkormányzatok választott képviselője, társadalmi megbízatású polgármester. Közös vonásuk, hogy a biztosítási kötelezettség csak akkor áll fenn, ha ezen jogviszonyukból származó jövedelmük eléri, a tárgyhónapot megelőző hónap első napján érvényes minimálbér havi összegének 30 %-át, illetve naptári napokra annak harmincad részét.

A témánk szempontjából, ebben a csoportban a segítő családtag jogi szabályozása rendelkezik érdekes vonásokkal. A többi foglalkoztatási forma esetében személyes függőségi viszony – a biztosítási jogviszony keletkezésének vonatkozásában – nem található, az egyén munkavégzése, járulékfizetése alapján válik jogosulttá társadalombiztosítási ellátásokra.

A segítő családtag „az egyéni vállalkozónak, valamint a jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság természetes személy tagjának az a közeli hozzátartozója,¹⁰ aki az egyéni vállalkozói tevékenység gyakorlásában, illetőleg a társaságban díjazás ellenében – nem munkaviszony keretében – munkát végez, kivéve azt, aki saját jogú nyugdíjas, továbbá, aki özvegyi nyugdíjban részesül, ha a reá irányadó öregségnyugdíjkorhatárt betöltötte” [Tbj. 4. § g) pont].

„A segítő családtag – társadalombiztosításon belül értelmezett – fogalmának meghatározásakor a jogalkotó – a jogalanyok oldalán felmerülő sajátosságokra tekintettel – több kivételt is megfogalmaz, így kiveszi e körből a munkaviszony keretében foglalkoztatott személyt, és a saját jogú nyugdíjast. A jogi szabályozás alapját tehát nem pusztán a közeli hozzátartozó általi munkavégzés adja, hanem annak jogi kerete, formája is meghatározó a jogviszony megítélésekor.”¹¹

⁹ Kiegészítő tevékenységet folytatónak minősül az az egyéni illetve társas vállalkozó, aki vállalkozói tevékenységet saját jogú nyugdíjasként folytat, továbbá az özvegyi nyugdíjban részesülő személy, aki a reá irányadó öregségnyugdíjkorhatárt betöltötte [Tbj. 4. § e) pont].

¹⁰ A közeli hozzátartozók fogalma megegyezik a polgári jogban használt közeli hozzátartozó fogalommal [Ptk. 685. § b) pont].

¹¹ 776/B/1998. AB határozat.

Segítő családtagként a közeli hozzátartozó azonban csak akkor lesz biztosított, ha a havi járulékalapot képző jövedelme eléri a tárgy hónapot megelőző hónap első napján érvényes minimálbér harminc százalékát. [Tbj. 5. § (1) bek. g) pont]. Ha ez fennáll, akkor a többi biztosított kategóriának megfelelően, járulékfizetés mellett szerez jogosultságot a társadalombiztosítási ellátásokra. Így természetesen nem a klasszikus származtatott jogok kategóriájával állunk szemben, hiszen a hozzátartozó saját munkavégzése alapján, saját nevében történő járulékfizetése „ellenében” – és nem kizárólag a hozzátartozója munkavégzése és járulékfizetése tényével – válik jogosulttá. Ennek elmentmondani látszik az, hogy a társas vállalkozás köteles a tagjának biztosítási kötelezettség alá eső segítő családtagja után fizetendő járulékot a társas vállalkozó jövedelméből kell levonni, és az egyéb járulékokkal együtt elszámolni és befizetni [Tbj. 52. § (3) bek.]. A társadalombiztosítás biztosítási elvéhez visszatérve azonban megállapítható, hogy a többi biztosított kört meghatározó járulékfizetés alapján jár az ellátás.

Viszont mégis pozitívan értékeli a jogalkotó a hozzátartozói státuszt, hiszen a munkaviszonyra vonatkozó szabályokon kívüli – de ahhoz a leginkább közel álló¹² – kategóriát alkotott.

Ennek a gyökerei abban kereshetők, hogy az 1997. január elsejét megelőző szabályozásnak megfelelően nem terjed ki a biztosítás a foglalkoztató házastársára (élettársára), kivéve, ha segítő családtagként folytatott tevékenységet. Az Alkotmánybíróság kimondta [266/B/1993 AB határozat], hogy „a házastárs vállalkozásában a másik házastárs két formában fejthet ki biztosítási kötelezettség alá eső tevékenységet. Lehet segítő családtag, amely esetben az 1975. évi II. tv. 10. § (1) bek. f) pontja alapján (ex lege) biztosítottnak minősül, és lehet munkaviszonyban, amikor a törvény 11. § (1) d) pontja kizárja az ex lege biztosítottak köréből.” Ez utóbbi esetben azonban a törvény lehetőséget biztosított arra, hogy a biztosításból kizárt személy megállapodást kössön a társadalombiztosítási szervekkel, amely alapján jogosultságot szerzett a társadalombiztosítás meghatározott ellátásaira.

1997. január 1-jétől munkaviszonyban, megbízási jogviszonyban történő foglalkoztatás esetén is meg lehet állapítani a biztosítást.¹³

Az individuális jogok talaján mindenféleképpen sántít ez a jogi megoldás, hiszen bár a járulék illetve ellátás közötti kapcsolat fennáll, viszont függő helyzet alakul ki a segítő családtag és az egyéni vállalkozó illetve a társas vállalkozás tagja között. A segítő családtag a hozzátartozón keresztül kapcsolódik a társas vállalkozáshoz, és a hozzátartozó tagsági jogviszonyától függ az ő jogviszonyának a fennállása is.

b) Az egyes ellátásra jogosultak köre

A társadalombiztosítás egyes ellátásaira – tehát nem az összes ellátásra – szerezhetnek jogosultságot meghatározott társadalmi csoportok, amelyek között két alcsoport különül el: a baleseti ellátásra jogosultak illetve az egészségügyi szolgáltatásra jogosultak köre [Tbj. 15–16. §].

Számos oka lehet annak, hogy miért vontak be ebbe a körbe egyes társadalmi csoportokat. Vannak olyanok, akiket más címen már tartós vagy átmeneti ellátásban részesít a

¹² A 8002/2002 [AEÉ 14] APEH tájékoztató alapján a segítő családtagnak tevékenységéért ellenértékként kifizetett összeg a nem önálló tevékenységből származó jövedelem kategóriájába tartozik.

¹³ CZÚCZ OTTÓ: *Szociális Jog I.*, Unió Kiadó, Budapest, 2001, 140. p.

társadalombiztosítás (nyugdíjban, járadékban, más ellátásban részesülnek). Másokat szociális, ifjúságvédelmi, életvédelmi megfontolások miatt (szociálisan rászoruló, vagy egyéb veszélyeztetett, ellátatlan csoportok: kiskorú gyermekek, nevelési, oktatási, felsőoktatási intézmény tanulói, szocioterápiás intézetben kezelt elme- illetve szellemi betegek, sorkatonai szolgálatot teljesítők, fogvatartottak stb.).¹⁴

A baleseti ellátások teljes körére jogosult személyek közül közös vonás, hogy mindegyik saját jogú nyugdíjas. (A kiegészítő tevékenységet végző egyéni vagy társas vállalkozó, illetve a saját jogú nyugdíj mellett munkaviszonyban – illetve a Tbj. 5. § a) pontjában felsorolt további jogviszonyokban – foglalkoztatott, szervezet tagjaként a szervezet tevékenységében személyesen közreműködő, valamint, ha díjazás ellenében munkavégzésre irányuló egyéb jogviszony keretében végez munkát, [Tbj. 5. § b), g) pontok] illetve választott tisztségviselő [Tbj. 5. § (2) bekezdés]). A baleseti ellátásuk fedezetül utánuk 5 %-os baleseti járulékot tartozik fizetni a foglalkoztató. Tehát jelen esetben nem merül fel a származtatott jogok problematikája.

A baleseti egészségügyi szolgáltatásra, mint egyes ellátásra jogosult személyek közös vonása, hogy vagy valamilyen állam által működtetett intézményi elhelyezés esete forog fenn és/vagy ehhez valamilyen társadalmi érdek fűződik illetve közvetlenül az adott személy folytat valamilyen társadalmilag hasznos tevékenységet. Jellemzőjük, hogy minden esetben fellelhetünk valamiféle munkavégzést, ami olyan speciális elemekkel rendelkezik, hogy nem sorolható be egyetlen munkavégzésre irányuló (biztosítási kötelezettséggel járó) kategóriába sem. Ebbe a csoportba tartoznak tehát a nevelési, oktatási, felsőoktatási intézmény tanulói, hallgatói, akik gyakorlati képzésben részesülnek, a szocioterápiás intézetben kezelt elme- illetve szellemi betegek, fogvatartottak,¹⁵ valamint a közcélú, közérdekű munkát végzők [Tbj. 15. § (2) bekezdés].

A nevelési-oktatási, felsőoktatási intézményben, illetve az iskolarendszeren kívüli oktatási intézményben elméleti oktatás mellett sok esetben gyakorlati oktatás is folyik, ahol fennáll a veszélye a munkavégzés közbeni baleset bekövetkezésének. A törvény erejénél fogva, járulékfizetés nélkül lesznek jogosultak a tanulók illetve hallgatók baleseti egészségügyi szolgáltatás igénybevételére.

A korszerű ideg- és elmegyógyászatban, valamint az alkohol- és drogbetegek kezelésében a gyógyító célú foglalkoztatás a gyógykezelés szerves része, és nélkülözhetetlen módszere. Mivel az ilyen munkavégzés során az ápolattal munkaszerződés nem köthető, ugyancsak a törvény erejénél fogva lesznek jogosultak az ellátásra, függetlenül attól, hogy egyébként rendelkeznek-e biztosítási jogviszonnyal.¹⁶

A fogvatartott személyeknek, a fogvatartás ideje alatt végzett munka közben, vagy azzal összefüggésben elszenvedett balesete üzem balesetnek minősül, amely alapján szintén jogosultak baleseti egészségügyi szolgáltatásra. Nem kérdéses, hogy a reszocializáció szempontjából milyen nagy jelentősége van a rendszeres munkavégzésnek az elzárás alatt.

¹⁴ Uo. 145. p.

¹⁵ Fogvatartott: őrizetbe vett, előzetesen letartóztatott, elzárásra utalt, szabadságvesztés-büntetést töltő személy [Tbj. 15. § (2) bekezdés c) pont], más helyen: büntetés-végrehajtási intézetben fogva tartott elítélt, előzetesen letartóztatott [5/1998.(III.6.) IM. rendelet a fogvatartottak egészségügyi ellátásáról].

¹⁶ *Kommentár. A társadalombiztosítás ellátásaira és a magánnyugdíjra jogosultakról, valamint a szolgáltatások fedezetéről szóló 1997. évi LXXX.törvényhez.* Szerző: DR. KASZAINÉ DR. MEZEI KATALIN. CompLEX CD Jogtár, 2003. augusztus 31.

Közérlú munkát végez, aki a köz érdekében, ellenszolgáltatás nélkül végzi tevékenységét, különösen életmentés, baleset-, illetve katasztrófa-elhárítás vagy veradás során szenved balesetet vagy egészségkárosodást. Ebben az esetben is attól függetlenül szerez jogosultságot a baleseti egészségügyi szolgáltatásra, hogy más jogviszonyából adódóan biztosítási jogviszonya fennáll vagy sem.

„Közérdeklú munkát végez az a személy, akit a bíróság jogerősen (a korábban volt javító-nevelő munka helyett) főbüntetésként közérdeklú munkavégzésre ítél. A közérdeklú munkára ítélte személy köteles a részére meghatározott munkát elvégezni, személyi szabadsága egyébként nem korlátozható. A közérdeklú munka időtartamát a bíróság ítéletében állapítja meg, a munkát a büntetés-végrehajtási bíró által meghatározott munkahelyen kell elvégezni.”¹⁷

Mindegyik esetben ki kell emelni, hogy a munkaviszonyt, biztosítási kötelezettséggel járó jogviszonyt az ezen csoportba tartozó foglalkoztatás nem keletkeztet, és a baleseti egészségügyi szolgáltatás kizárólag az említett körülményekkel összefüggő munkavégzés közben bekövetkező üzemi baleset valamint foglalkozási megbetegedés esetében jár. Tehát a meghatározott helyzetben lévő személyek speciális, mondhatni a munkaerőpiacon kívüli munkavégzése a társadalom számára kiemelkedő jelentőséggel bír, ami miatt a jogalkotó védelemben részesíti őket. A törvény erejénél fogva fennálló ellátásra való jogosultság kizárólag a természetben nyújtott ellátásokra terjed ki, a pénzbeli ellátásokra nem – mivel ebben az esetben a munkavégzés másodlagos jellegű, és nem a munkaerőpiaci logikát követi. Nem a létfenntartáshoz szükséges anyagi javak előteremtése húzódik meg a háttérben, hanem oktatási, gyógykezelési, reszocializációs, büntetési célzat, illetve más ember életének a védelme jelenik meg elsődlegesen. Függőségi viszonyt nem találunk, nem más személy ellátásra való jogosultságától függ az ellátás.

Egészségügyi szolgáltatásra, mint egyes ellátásra jogosultak körében [Tbj. 16. § (1) bekezdés a)–r) pontok] találhatunk számos olyan személyi kört, akik származtatott jogok alapján szereznek jogosultságot ellátásra. Ezek közül kiemelendők: a k) pont szerinti biztosított illetve bizonyos egyes ellátás keretében egészségügyi szolgáltatásra jogosult személyek közeli hozzátartozója [Ptk. 685. § b) pont] és élettársa,¹⁸ akinek jövedelme havonta nem haladja meg a tárgyév első napján érvényes minimálbér 30 %-át; p) pont szerinti, megállapodást kötő személy eltartott hozzátartozója; illetve az r) pont szerinti egészségbiztosítási járulék fizetésére kötelezett, továbbá eltartott közeli hozzátartozója, illetve élettársa, amennyiben jövedelme nem haladja meg a tárgyév első napján érvényes minimálbér 30 %-át. Ezen kategóriák esetében a jogalkotó célja elsődlegesen az inaktív – biztosítási jogviszonnyal nem rendelkező – hozzátartozók egészségi állapotában bekövetkező romlás veszélyének elkerülése. A k) pontban meghatározott személyek hozzátartozójának nyújtott szolgáltatásokra a központi költségvetés az egészségügyi hozzájárulás bevételeinek átutalásával nyújt fedezetet [Tbj. 39. § (1) bekezdés]. Az r) pontban meghatározott személyek, akik nem biztosítottak, és nincs biztosított eltartott hozzátartozója, valamint jövedelme a minimálbér 30 %-át meghaladja, 2003. január 1-jétől a 11 %-os egészségbiztosítási járulék fizetésére kötelezettek. [Tbj. 39. § (2) bek.] Ennek köszönhetően, az Egészségbiztosítási Alap további biztos járulékbéveletre tett szert, viszont a hozzátartozók után ebben az esetben sem fizetnek járulékot.

¹⁷ Kommentár: *uo.*

¹⁸ Élettársaknak minősülnek a házasságkötés nélkül közös háztartásban, érzelmi és gazdasági közösségben együtt élő személyek, függetlenül attól, hogy külön- vagy azonos neműek. Kommentár: *uo.*

A törvény a kiskorú gyermekek ellátására alanyi jogosultságot alapít [Tbj. 16. § (1) bek. 1) pont]. A biztosítási elven alapított társadalombiztosítási rendszer keretében univerzális ellátásként szereznek jogosultságot a kiskorúak egészségügyi szolgáltatásra, mivel a törvény egyetlen feltételt támaszt, a Magyar Köztársaság területén lévő lakóhellyel való rendelkezést. Tehát a gyermekek esetében megvalósul az individualizált jogosultságok példája, minden gyermek a saját jogán lesz jogosult egészségügyi szolgáltatásra.

Továbbá egészségügyi szolgáltatásra jogosultak a törvény erejénél fogva az egyes társadalombiztosítási ellátásban,¹⁹ szociális, segélyezési típusú ellátásban, intézményi elhelyezésben, valamint állampolgári jogon járó ellátásban részesülő személyek,²⁰ valamint a nevelési-oktatási, felsőoktatási intézményben tanulmányokat folytató magyar állampolgárok, sorkatonai (polgári) szolgálatot teljesítők, fogvatartottak, valamint azok a szociálisan rászorulóak akiknek helyzetéről a polgármester hatósági bizonyítványt állított ki. Az ellátásukhoz – kivéve azokat, akik egészségbiztosítási ellátás folyósítása alapján jogosultak egészségügyi szolgáltatásra – ugyancsak a központi költségvetés nyújt fedezetet. Ezen csoport tekintetében nem mondható ki egyértelműen, hogy individualizált jogokkal állunk szemben, mivel az alapjául szolgáló körülmények egyes esetekben – segélyezési ellátásra való jogosultság, a polgármester által kiállított hatósági bizonyítvány – igenis függnnek személyes, családi körülményektől.

Egészségügyi szolgáltatásra jogosultak továbbá a nemzetközi egyezmény hatálya alá tartozó külföldi állampolgárok. Ők az egyezményben foglaltaknak megfelelően jogosultak ellátásra.

Tehát megállapítható, hogy a védett személyek áttekintése során számos esetben találjuk szembe magunkat függőségi viszonyokat okozó jogi megoldásokkal, valamint származtatott jogokkal, amelyek esetében a biztosítottak, illetve egyes ellátásban részesülő személyek hozzátartozói jogosultak lesznek bizonyos társadalombiztosítási ellátások körére, ha maguk nem rendelkeznek biztosítási jogviszonnyal, és jövedelmük nem halad meg egy bizonyos minimális szintet. Az egészségbiztosítási ellátások szerzése végett megállapodást kötő személyek eltartott hozzátartozói viszont jövedelemhatártól függetlenül jogosultak ellátásra, úgy, hogy utánuk járulékfizetés vagy utólagos térítés nem történik.

A kiskorúak egészségügyi ellátását a magyar jogi szabályozás viszont már nem származtatott jogok útján biztosítja, hanem abszolút alanyi jog alapításával, ami a gyermekek feltétel nélküli egészségügyi ellátásának társadalmi fontosságát jól jelezi.

¹⁹ Táppénzben, terhességi gyermekágyi segélyben, gyermekgondozási díjban, baleseti táppénzben, baleseti járadékban, saját jogán nyugdíjban, hozzátartozói nyugellátásban.

²⁰ Öregségi, munkaképtelenségi, özvegyi járadékban, átmeneti járadékban, rendszeres szociális járadékban, egészségkárosodási járadékban, rendszeres szociális segélyben, időskorúak járadékában, ápolási díjban, gyermeknevelési támogatásban, munkanélküliek jövedelempótló támogatásában részesülő személy; személyes gondoskodást nyújtó, bentlakásos szociális intézményben elhelyezett személy, utógondozói ellátásban részesülő fiatal felnőtt, ideiglenes hatállyal elhelyezett valamint otthon nyújtó ellátás keretében elhelyezett külföldi kiskorú személy, nemzeti gondozási díjban (pótlékban), hadigondozotti ellátásban, bányászati keresetkiegészítésben, gyermekgondozási segélyben részesülők.

2.2. Családtámogatási ellátásokra jogosultak köre

Univerzális jogok talaján áll családtámogatási ellátások jelentős része²¹ (családi pótlék, gyermekgondozási támogatások, anyasági támogatás), amelyeknek célja a gyermeknevelés anyagi terheinek a csökkentése. Az ezen ellátásokat szabályzó törvény hatálya a Magyar Köztársaság területén élő magyar állampolgárokra, illetve a magyar menekültügyi hatóságok által menekültként elismert vagy bevándorlási engedéllyel rendelkező külföldre terjed ki (1998. évi LXXXIV. tv. 2. §). Így az ellátásra való jogosultság feltételeként nem csak a helyben lakás, hanem az állampolgárság, vagy a menekültügyi hatóság által történő elismerés is szükséges, valamint fenn kell állnia a jogszabályban meghatározott további körülményeknek. Ez megfelel az individualizált jogok gyakorlatának, azonban ki kell emelni, hogy a családtámogatási ellátásokra a gyermek után a szülők lesznek jogosultak. Ugyanazon gyermek után ellátást, ha a gyermek a szülők közös háztartásában él, csak az egyik szülő igényelheti. A szabályozás a családot, a háztartást helyezi a középpontba. Tehát a jogosultsági feltételek bár nem tartalmaznak olyan követelményt, amelyek ellátásra alapítvának jogosultságot bizonyos személyes viszonyok, hozzátartozói minőség fennállásakor – kivéve természetesen az eltartott gyermekhez fűződő családi státuszt –, viszont nem az egyén áll a szabályozás központjában, hanem a családot egységként értelmezve csak az egyik szülő szerez jogosultságot.

2.3. Egyéb univerzális ellátások

A megváltozott munkaképességű személyek szociális ellátásokra (átmeneti járadék, rendszeres szociális járadék, bányász dolgozók egészségkárosodási járadéka) lesznek jogosultak, vagyoni helyzetüktől függetlenül, ha rehabilitációs foglalkoztatás útján nem megoldható a foglalkoztatásuk [8/1983. (VI. 29.) EüM–PM rendelet]. Az individuális jogok témájánál maradva, ezek az ellátások megfelelnek a az individualizált jogok fent említett kritériumainak. A törvényi feltételek teljesítése esetén a családi állapotukra, tartási kötelezettségükre, eltartotti helyzetükre tekintet nélkül, attól függetlenül lesznek jogosultak az ellátásra. Ezen ellátások azon fogyatékos személyek számára hozzáférhetőek, akik munkavégző-képességüket nem veszítették el teljesen.

Azon súlyosan fogyatékos személyek, akik látási, hallási, értelmi, mozgásszervi fogyatékkal élnek, vagy halmozottan fogyatékosak, ugyancsak vagyoni- és jövedelemvizsgálat nélkül jogosultak fogyatékosági támogatásra, amennyiben állapotuk tartósan vagy véglegesen fennáll, továbbá önálló életvitelre nem képesek, vagy mások állandó segítségére szorulnak (1998. évi XXVI. tv. 22–23/F. §). Ezen ellátás ugyancsak alanyi jogon jár, a jogosultsági feltételek individualizáltak.

2.4. Munkanélküliek ellátása

A munkanélküliek ellátására aktív illetve passzív támogatási formákat találunk a magyar szabályozási rendszerben.

²¹ A tágabb értelemben vett családtámogatási ellátások közé tartoznak a felsoroltakon kívül a társadalombiztosítás keretein belül nyújtott ellátási formák, amelyről már volt szó (terhességi gyermekágyi segély, gyed, gyermekápolási táppénz, árvaellátás), valamint segélyezési típusú ellátások is tartoznak (pl. rendszeres gyermekvédelmi támogatás, rendkívüli gyermekvédelmi támogatás stb.), amelyek tárgyalására, mint említett-tém nem térek ki.

A foglalkoztatást elősegítő aktív támogatások között kétféle típusú ellátási formát találunk. Egyrészt azokat, amelyekre minden munkanélküli jogosultságot szerezhet (képzések elősegítése, intenzív álláskereső támogatása, önfoglalkoztatás támogatása), viszont ezek odaítélése a munkaügyi központok diszkrecionális jogkörben meghozott döntésétől függnék, tehát nem keletkezett alanyi jogosultságot, individualizált jogosultságról nem beszélhetünk. Az aktív támogatások másik körét a munkaadók kaphatják, akik a foglalkoztatás elősegítéséért tesznek lépéseket, munkahelyteremtést vállalnak (munkaerőpiaci szolgáltatások, foglalkoztatás bővítését szolgáló támogatások, közhasznú munkavégzés támogatása stb.) Ezen ellátások nem tartoznak a tárgyalt témánk körébe.

A passzív ellátások rendszere a társadalombiztosítási rendszeren kívül elhelyezkedő biztosítási rendszer keretein belül működik, ahol a munkanélküli ellátásokat és a foglalkozást elősegítő támogatásokat a Munkaerőpiaci Alapba befolyt munkaadói illetve munkavállalói járulékokból finanszírozzák. A jogosultsági feltételek ellátásonként különbözőek, az ellátás céljának megfelelően. Egyes esetekben a jogszabály megköveteli, hogy munkanélküli legyen²² az igénylő, rendelkezzen meghatározott időtartamú munkaviszonnyal, ne részesüljön rokkantsági, baleseti rokkantsági nyugdíjban, táppénzben, munkát akarjon vállalni – de a munkaügyi központ ne tudjon számára megfelelő munkahelyet biztosítani – (munkanélküli járadék, költségtérítés). Más ellátásoknál feltétel, hogy korábban munkanélküli járadékban részesüljön, vagy annak folyósítási idejét kiemerítse (nyugdíj előtti munkanélküli segély, álláskeresőt ösztönző juttatás, 1991. évi IV. tv. 13/A–25. §, 30–36. §).

A munkanélküliek támogatására alapított passzív ellátások közös jellemzője, hogy a munkanélkülit egyénként kezeli, és nem alapít származtatott jogokat családtagok, illetve egyéb hozzátartozók számára, valamint a munkanélküli ellátásra való jogosultsága sem függ családi kapcsolataitól, tehát itt is individualizált jogokkal állunk szemben.

3. Konklúzió

A védett személyek körének áttekintése során már megállapítható, hogy a magyar szociális védelmi rendszer is számos származtatott joggal telített.

A társadalombiztosítási ellátások tekintetében kiemelten érvényesül a társadalmi szolidaritás elve a biztosítási elv mellett, amely alapján egyes hozzátartozói, családi minőséget a jogalkotó pozitívan értékeli. Ilyen a segítő családtag kategóriája, amely biztosított kötelezettséget von maga után. A biztosított, az egyes ellátásra jogosult, vagy az ellátásra megállapodást kötött személy hozzátartozója jogosult egészségügyi szolgáltatásra. Az egyes ellátásra jogosultak köre a biztosítási elvet megtörve, a törvény erejénél fogva lesznek jogosult meghatározott ellátásokra.

²² Munkanélküli személy fogalmáról beszélünk az alábbi hat feltétel együttes fennállása esetén: 1. a személy a munkaviszony létesítéséhez szükséges feltételekkel rendelkezik, 2. oktatási intézmény nappali tagozatán nem folytat tanulmányokat, 3. öregségi nyugdíjra nem jogosult, 4. munkaviszonyban nem áll, kereső tevékenységet nem folytat (kivételt képez az alkalmi foglalkoztatásnak minősülő jogviszony), 5. a munkaügyi központ kirendeltsége munkanélküliként tartja nyilván, 6. elhelyezkedése érdekében együttműködik a kirendeltséggel. [<http://www.magyarorszag.hu/ugyintezzo/ugyleirasok/munkavallalas/munkanelkuliseg/munkanelkuliellatasok/>]

A családtámogatási ellátások tekintetében is a szabályozás a családra koncentrált (family-based), egységként kezeli, az egy háztartásban élők egy gazdasági egységet alkotnak.

Az individualizáció elmélete, az egyéni, individuális jogok alapítása merész gondolat, mivel visszatérne az ellátórendszerek alapstruktúrájához. A biztosítási rendszerben a biztosítási elv, a járulékfizetéshez kapcsolt ellátásra való jogosultság, az univerzális rendszerben pedig az egyes állampolgárookra koncentrált alanyi jogosultságok mentén lenne meghatározható a védett személyek köre. Akik kimaradnak a társadalombiztosítási rendszerből, vagy akik számára az egyenlő mértékben meghatározott univerzális ellátás nem biztosítja a létfenntartáshoz szükséges forrásokat, a segélyezési rendszer keretén belül kaphatnak olyan ellátást, amely a rászorultságukat figyelembe veszi.

Az individualizáció gyakran párosul az univerzális jogok és ellátások széles körének alapításával. Ez azonban magában hordozza annak a veszélyét, hogy a mindenki számára biztosított egyenlő ellátások veszítenek értékükből, a megélhetéshez szükséges mennyiségű ellátást alig biztosítja.²³ Ez a pénzügyi ellátások esetében megalapozottnak tűnik.

Az Európai Unió tagországainak egy részében (pl. Dánia) az egészségügyi ellátás nem biztosítási alapon, hanem állampolgári jogon – tartózkodási hellyel való rendelkezés alapján – jár. Így nem kötött a munkavégzéshez, munkaviszonyhoz az egészségügyi ellátás, ami az egészséghoz való jognak a mindenki számára való biztosításaként jelenik meg. Magyarországon – véleményem szerint – a bonyolult, egyes ellátásra való jogosultak rendszerének átgondolása, univerzális jogosultság alapítása nem elvetendő gondolat. Ehhez azonban a rendszer finanszírozását át kell gondolni, és a megfelelő módon átalakítani.

Az Európai Unió egyes országaiban (pl. Hollandia, Franciaország) egy ellentétes folyamat figyelhető meg. Ahol a korábban univerzális alapon működő ellátási rendszereket segélyezési, környezettanulmány alapján nyújtott ellátási formákká alakították át, az univerzális ellátások költségessége miatt. Tehát egy kétlépcsős folyamat figyelhető meg, amelynek egyik felében először az államok univerzális rendszereket építenek ki az individualizált jogok talaján, majd a második lépésben a jóléti állam megszorításokra kényszerül a deficités működés miatt.

Az örök kérdés újra felmerül: mi az olcsóbb, a segélyezés, vagy az univerzalizálás?

A biztosítási rendszerek univerzális struktúrákká történő átalakítása sem biztos, hogy működő példa, hiszen az individualizáció egyik fő célja a munkaerőpiacra való belépés ösztönzése. Ez a biztosítás útján jobban megoldható, mint az állampolgári jogon járó ellátások rendszerével.

Látható, hogy minél jobban elmerülünk az individuális jogok által felmerült problémák vizsgálatában, minél több kérdést gondolunk át, annál több, újabb kérdés merül fel.

Mindenképpen további vizsgálatot, elemzést igényelnek ezek a kérdések, kibővítve az egyes ellátások struktúrájának áttekintésével, a nők és férfiak munkaerő-piaci helyzetének vizsgálatával, valamint az Európai Unió szerepének meghatározásával.

²³ NICOLE KERSCHEN: i. m. 10. p.

Irodalomjegyzék

CZÚCZ OTTÓ: *Szociális Jog I.* Unió Kiadó, Budapest, 2001.

CZÚCZ OTTÓ: *Társadalombiztosítás a változó világban.* Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1989.

Tájékoztató a Minisztérium szociális, és családdügyi feladatainak végrehajtásáról. Egészségügy, Szociális és Családdügyi Minisztérium Budapest, 2003.

A szociális terület helyzetelemzése munkanyaga, 1994–2001. A nemzeti Fejlesztési Tervhez. ESZCSM Szociális Stratégiai Önálló Osztály Budapest, 2002.

Strengthening the social dimension of the Lisbon strategy: Streamlining open coordination in the field of social protection. Communication from the Commission, European Commission COM (2003) 261 final

Social protection in Europe. Office for Official Publications of the European Communities, European Commission Luxembourg, Directorate-General for Employment and Social Affairs 2002.

Modernising and Improving Social Protection in the European Union. Communication from the Commission, European Commission COM (97)

European employment and social policy for people. Office for Official Publications of the European Communities, European Commission Luxembourg, 2000.

FERGE ZSUZSA: *Elszabaduló egyenlőtlenségek.* Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 2000.

KERSCHEN, NICOLE: Individualising rights and maintaining solidarity. in *Bulletin Luxembourggeois des Questions Sociales*, 1997, Vol. 4.

KERSCHEN, NICOLE: Vers une individualisation des droits sociaux. Approche européenne et modèles nationaux, in. *Droit Social* No2 février 2003.

KASZAINÉ MEZEI KATALIN: *Kommentár. A társadalombiztosítás ellátásaira és a magánnyugdíjra jogosultakról, valamint e szolgáltatások fedezetéről szóló 1997. évi LXXX. törvényhez.* CompLEX CD Jogtár, 2003. augusztus 31.

PONGRÁCZ TIBORNÉ – S. MOLNÁR EDIT – DOBOSSY IMRE: Család és munka – értékek és aggodalmak a rendszerváltozás után. *Kutatási Jelentések 62*, KSH Népeségstudományi Kutató Intézet (NKI), Budapest, 2000.

VÉGH ÁGNES – GULYÁSNÉ SZABÓ ERIKA: Foglalkoztatáspolitikánk meghatározó folyamatai és ezek hatása a nők munkaerőpiaci pozíciójára. in. *Demográfia, foglalkoztatás, női munkavállalás.* Miniszterelnöki Hivatal, Kormányzati Stratégiai Elemző Központ, Grafika Press, Budapest, 2003.

Az Európai Unió szociális dimenziója. (Szerk. Gyulavári Tamás), AduPrint Kiadó, Budapest, 2000.

<http://www.magyarorszag.hu/ugyintezo/ugyleirasok/munkavallalas/munkanelkuliseg/munkanelkuliellatasok/munkanelkuliellatasok.html>

<http://europa.eu.int/scadplus/printversion/en/cha/c10916.htm>

<http://europa.eu.int/scadplus/printversion/en/cha/c10112.htm>

<http://eszcsm.hu/indexelit.html>

VIKTÓRIA FÜLÖP

INDIVIDUALIZATION OF SOCIAL RIGHTS

(Summary)

The individualization of social rights has already been discussed by the Commission of the European Union, because the costs of the present social protection systems, the new position of the women in the labour market and the new forms of employment require to rethink the social regulations of the member states.

With the individualization of social rights the aim is to establish direct rights and abolish derived rights, which were meant to secure certain number of allocations based on family relationships (marriage, cohabitation). Through derived rights social protection is provided also for persons (mainly women) who are not active members of the workforce (so are not entitled to direct rights) thus on right of the husband they receive provision. This practice causes a dependency between the beneficiary of rights and the beneficiary of derived rights, and doesn't encourage inactive women to enter the labour market. So individualization means putting the individual into the center of the regulation without any regard of his/her family relations.

The aim of this study is to find the existing derived rights in the Hungarian social protection system, by focusing on the the beneficiaries, who are entitled to provisions of social insurance and universal protection systems. This study is the first step through which I want to point out the possibility of individualization social rights in Hungary taking into consideration one solution of modernizing social protection.

Nyomás és kötés készült az Officina Press Kft.-ben
6721 Szeged, Vadász u. 2/B – 2003-166
Felelős vezető: Kinyik Erika

A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KARÁNAK E SZOROZATBAN ÚJABBAN MEGJELENT KIADVÁNYAI

Tomus LXII.

- Fasc. 1. *Bató Szilvia*: Büntetőjogi szankciórendszer a reformkorban (Szeged, 2002.) 36 p.
- Fasc. 2. *Bobvos Pál*: A szervezetkezi vagyron szabályozása az új szervezetkezi törvényben, különös tekintettel a fel nem osztható vagyronra (Szeged, 2002.) 16 p.
- Fasc. 3. *Fantoly Zsanett*: Societas delinquere non potest ...? (Szeged, 2002.) 14 p.
- Fasc. 4. *Gellén Klára*: Az akarat szerepe a szerződéskezi során, különös tekintettel a színlelésre (Szeged, 2002.) 39 p.
- Fasc. 5. *Gémes Gábor*: A munkaügyi ellenőrzés gyakorlati kérdései a jogi szabályozás tükrében (Szeged, 2002.) 16 p.
- Fasc. 6. *Görög Márta*: Összehasonlító utazási jog a német, svájci és magyar utazási jog tükrében (Szeged, 2002.) 52 p.
- Fasc. 7. *Hajdú József*: A munkavállalók magánszférájának védelme, különös tekintettel az adatvédelemre (Szeged, 2002.) 54 p.
- Fasc. 8. *Heka László*: A horvát Sabor (Szábor) jogtörténeti szerepe (Szeged, 2002.) 43 p.
- Fasc. 9. *Juhász Zsuzsanna*: A hazai büntetés-végrehajtási jog és az Európai Börtönssabályok ajánlái (Szeged, 2002.) 36 p.
- Fasc. 10. *Juhász Zvolenszki Anikó*: A felülvizsgálati eljárás szabályainak koncepcionális változásai (Szeged, 2002.) 30 p.
- Fasc. 11. *Kamplér Béla*: Eladósodás és pénzügyi önállóság a települési önkormányzatoknál (Szeged, 2002.) 26 p.
- Fasc. 12. *Kiss Barnabás*: Az egyenjogúság problémája a magyar közjog (államjog) II. világháború utáni fejlődésében a rendszerváltásig (Szeged, 2002.) 28 p.
- Fasc. 13. *Kovács Judit*: A magánvád szabályozásának hazai története az 1973. évi I. törvény megjelenéséig (Szeged, 2002.) 38 p.
- Fasc. 14. *Köblös Adél*: Joghatósági szabályok Európában és Magyarországon (Szeged, 2002.) 63 p.
- Fasc. 15. *Tekla Papp*: About the Japanese Company Law (Szeged, 2002.) 38 p.
- Fasc. 16. *Révész Béla*: A proletárdiktatúra államvédelmi funkcióinak változásai az első Nagy Imre-kormány idején (Szeged, 2002.) 90 p.
- Fasc. 17. *Ruszoly József*: Az országgyűlési népképviselő kezdetei Bihar vármegyében (Két tanulmány) (Szeged, 2002.) 75 p.
- Fasc. 18. *Szondi Ildikó – Kovács Péter – Idovika Bettina*: A családok helyzete Szeged város lakótelepein (Szeged, 2002.) 30 p.
- Fasc. 19. *Moritz Weiß*: Rechtliche Behandlung von intelligenten Shopping Agenten im Internet (Szeged, 2002.) 32 p.

Tomus LXIII.

- Fasc. 1. Attila *Badó* – János *Bóka* – Zsolt *Nagy*: Hungarian Lawyers in the Making: Selection Distortions after the Democratic Changes in Hungary (Szeged, 2003.) 20 p.
- Fasc. 2. *Bató* Szilvia: A magzatelhajtás tényállása az osztrák és a magyar jogtudományban a Theresianától 1848-ig (Szeged, 2003.) 34 p.
- Fasc. 3. László *Blutman*: Community acts: grounds of invalidity (Szeged, 2003.) 17 p.
- Fasc. 4. *Bobvos* Pál: A mezőgazdasági szövetkezetek magántulajdonon alapuló földhasználat (Szeged, 2003.) 17 p.
- Fasc. 5. *Fantoly* Zsanett: A jogi személy büntetőjogi felelőssége Hollandiában (Szeged, 2003.) 22 p.
- Fasc. 6. *Fülöp* Viktória: A szociális jogok individualizációja (Szeged, 2003.) 17 p.
- Fasc. 7. *Hajdú* József: A munkavállalók személyes adatainak a védelme az EU és a tagállamok jogában, különös tekintettel az elektronikus kommunikációra (Szeged, 2003.) 102 p.
- Fasc. 8. *Homoki-Nagy* Mária: Egyes szerződési típusok a dél-alföldi mezővárosok joggyakorlatában (Szeged, 2003.) 66 p.
- Fasc. 9. *Horváth* Szilvia: Községi jog a hulladékgazdálkodás területén (Szeged, 2003.) 33 p.
- Fasc. 10. *Józsa* Zoltán: Önkormányzati reformok az elmúlt évtizedben (Anglia, Hollandia, Németország, Svájc, Magyarország) (Szeged, 2003.) 52 p.
- Fasc. 11. *Kamplér* Béla: Az önkormányzati pénzügyek hazai történetének adójogi megközelítése (Szeged, 2003.) 31 p.
- Fasc. 12. *Kiss* Barnabás: Az egyenlő bánásmód elvének és a hátrányos megkülönböztetés tilalmának jogi szabályozása (Szeged, 2003.) 38 p.
- Fasc. 13. *Kovács* M. Péter – *Szondi* Ildikó: Úton az információs társadalom felé (Szeged, 2003.) 20 p.
- Fasc. 14. *Nagy* Ferenc: Egyes büntetésekről és büntetőjogi intézkedésekről de lege lata és de lege ferenda (Szeged, 2003.) 69 p.
- Fasc. 15. *Nagy* Tamás: Narratív tematika a kortárs amerikai jogelméletben (Szeged, 2003.) 29 p.
- Fasc. 16. *Papp* Tekla: A koncesszió magyar története (Szeged, 2003.) 23 p.
- Fasc. 17. *Révész* Béla: Az állambiztonságtól a nemzetvédelemig (Szeged, 2003.) 92 p.
- Fasc. 18. *Rúzs Molnár* Krisztina: A munkaügyi viták rendezésének története Magyarországon (Szeged, 2003.) 35 p.
- Fasc. 19. *Szondi* Ildikó – *Gyémánt* Richárd: Az erdélyi szászok a népszámlálási adatok tükrében (Szeged, 2003.) 50 p.
- Fasc. 20. *Tóth* Judit: Non-profit szervezetek a nemzetközi jogi szinten (Szeged, 2003.) 16 p.
- Fasc. 21. *Zámbó* Géza: Gyámság, gyermekvédelem, az intézeti gyámság problematikája (Szeged, 2003.) 37 p.